

jelzi, érdemes lenne néhány kisebb regionális atlással, sűrű kutatópont-hálózattal további szintaktikai vizsgálatokat végezni. (Kár, hogy az atlasznak nem készült szó- és ragmutatója, ez nagyban megkönnyítené a kutatók későbbi munkáját.)

Hegedűs Attila bátor és úttörő munkáját a jövőben remélhetőleg sokan fogják kézbe venni, forrásként vagy vitaanyagként idézni.

JUHÁSZ DEZSŐ

Maria Erb, Wenn das Fremde zum Eigenen wird Korpusbasierte Untersuchungen zu den ungarischen Lehnwörtern der nachtürkischen deutschen Sprachinselmundarten von Ungarn bis 1945.

Budapester Beiträge zur Germanistik, Band 46. ELTE Germanistisches Institut, Budapest. 385 lap

A magyarországi germanisztikai nyelvészet budapesti színterén, az ELTE Germanisztikai Intézetében mind a történeti-etimológiai, mind a dialektológiai kutatásoknak jelentős hagyománya és eredményei vannak, elsősorban Mollay Károly és Hutterer Miklós érdeméből. A jeles elődök nyomdokait követve és továbbfejlesztve a mai nemzedék tagjainak köszönhetően készül és jelenik meg az Ungarndeutscher Sprachatlas (Magyarországi német nyelvátlasz) és a Wörterbuch der Ungarndeutschen Mundarten (Magyarországi német nyelvjárási szótár), amelyek nemcsak leletmentő funkciójuk és jól dokumentáló voltak, hanem nagyságrendjük és a közzététel korszerű volta miatt is fontos munkák. ERB MÁRIA mindkét említett vállalkozásnak aktív résztvevője. Érthető tehát a témaválasztás.

A címből nem derül ki egyértelműen, hogy a könyv legnagyobb fejezete egy 731 szócikkből álló, 221 oldalas, a munka 60%-át kitevő etimológiai szótár. Kiderül viszont minden lényeges tudnivaló a vizsgálat alapjául szolgáló korpuszról, amely kiindulásul szolgált annak igazolására, hogy mely magyar eredetű vagy közvetítésű szavak (pl. *gulyás, paprika*), szókapcsolatok (pl. *szüreti multság, ejnye teremtette*), tüköralakulatok (pl. *tüdőstáska*), tulajdonnevek (pl. *Gábor*) honosodtak meg egyik vagy másik, több vagy akár az összes, a történelmi és a trianoni Magyarország területén fekvő, a korpuszban képviselt helyi német nyelvjárásban. Térképen is megjeleníti, s betűrendbe szedve közli ERB annak a 135 településnek a nevét, ahonnan az adatok származnak (1. sz. térkép). 99 település a mai Magyarország területén fekszik, 36 valamelyik szomszédos országban, főként Szerbiában és Romániában. A szerző nyomtatásban megjelent, elsősorban nyelvjárástani és néprajzi forrásokra támaszkodott, szám szerint 113-ra (147–153; de l. még 144–5), de ennek többszörösét teszi ki az, amit átnézett. A szócikkekbe a török utáni időkben átvett szavakhoz képest a török időszak előtt létrejött erdélyi szász, felvidéki cipszer és nyugat-dunántúli német települések bizonyos nyelvjárásaiból származó adatokat is fölvelt, jelekkel elkülönítve őket a többtől (144; l. például 246: *halljuk* és *hajs/hojsz*). A rendelkezésre álló forrásokból következik, hogy mind a forráshelyek számát, mind a közlések mennyiségét és minőségét tekintve meg volt kötve a szerző keze, így a teljesség elvét értelemszerűen csak az általa átnézett forrásokra értve érvényesíthette. Az alcím alapján az a remény ébredhet az olvasóban, hogy évszázadokra visszanyúló szótörténeti dokumentációt olvashat majd. Erről a rendelkezésére állt források miatt nincs szó, nem is lehet,

hiszen a 113 említett forrásból mindössze hét 19. századi úgy, hogy zömmel a század két utolsó évtizedéből származnak. Ezen persze nincs mit csodálkoznunk: a magyarországi német (és más nem magyar) nyelvjárások akkor kezdenek tudományos érdeklődés tárgyává válni, amikor a nyelvjáráskutatás és a néprajz mint tudomány kiépül Magyarországon, ez pedig a 19. század utolsó harmada.

A szócikkeket ERB az etimológiában szokásos lexikográfiai elvárásoknak megfelelően dolgozta ki. Az esetek elsőprő többségében egyértelmű, bizonyítottnak tekinthető, hogy magyarból való átvételekről van szó. Néhány esetben (pl. *kacsa*, *kalács*, *palacsinta*) azonban előfordulhat, hogy egyik-másik német nyelvjárásba más nyelvből került át egy-egy szó. Az átadó nyelvekről általában szólva írja egyebek mellett, hogy a magyarból mely a magyarral érintkező nyelvekbe kerültek át jövevényszavak (25 kk.). A német idegen nyelvi szótárakban található magyar eredetű és közvetítésű szavakról statisztikai összesítést közöl, s e szerint a legtöbb, szám szerint 58 a Heyne-félében van (31). Talán érdemes megjegyezni, hogy a magyar nyelvtudományban a jövevényszó-kutatás mondhatni kezdettől fogva fontos szerepet játszott. A magyar elemeknek más nyelvekbe való átkerülését – első pillanatra meglepő módon – monografikusan elsősorban nem az érintett nyelvek etimológusai, hanem magyar nyelvészek végezték (HADROVICS LÁSZLÓ, TAMÁS LAJOS stb.). Egy irodalmi tétel: MANFRED M. GLAUNINGER, Sprachkontakte in Westpannonien. In: RUDOLF MUHR – ERWIN SCHRANZ – DIETMAR ULREICH Hrsg., Sprachen und Sprachkontakte im pannonischen Raum. Das Burgenland und Westungarn als mehrsprachiges Gebiet. Frankfurt am Main – Wien, 2005., különös tekintettel a következő alfejezetre: Ungarisches in den deutschen Dialekten des Burgenlandes: 83–5 (itt említetik a *hitvány*, *süger*, *tor* átvétele is). Tudvalévő, hogy kiejtésünk (és írásunk) többnyire a nyelvváltás után is árulkodik nyelvi eredetünkről. Erre vonatkozólag kitűnő példákat hoz ERB: az agyoncsépelet néhány régi példa (pl. *betyár* : *peyár*) helyett remek példák sorát olvashatjuk egy általa közzétett költségjegyzékben (az eredetiben: *Göłtség jetszék*: 122). A szakirodalmi hivatkozásokban is előfordul olykor sorrendtévesztés a Dénes Tamás típusú nevek esetében. Ez történt TAMÁS LAJOS nevével: „Lajos, Tamás” lett, rövidítve pedig „Laj” (144).

ERB nemcsak dokumentál, hanem elemzéseket is végez. Követi a jövevényszó-kutatás jól kitaposott útját, de szociopragmatikai többlettel tágítja is azt, amennyiben a nyelvi érintkezések folyamatának, az azt irányító nyelven kívüli tényezőknek a számbavételével általános szabályszerűségeket keres, hogy az etnikai és nyelvi tekintetben is igencsak tarka és összetett Kárpát-medencei kölcsönhatások kusza rengetegében megtalálja az eligazodáshoz vezető utat. Ezért könyve nemcsak a kontaktusnyelvészet és a jövevényszó-kutatás, hanem a nyelvi változásvizsgálat, illetőleg a néprajz, a művelődés- és gazdaságtörténet számára is tanulságos. Szemléltetőeszközeivel: 14 térképmellékletével, 5 színes diagramjával és táblázataival növeli a szerző munkájának könnyebb feldolgozhatóságát.

Közhely, hogy a nyelvszigetek mennyi archaizmust őriznek (gondoljunk a moldvai csángó nyelvjárásokra). ERB ebből kiindulva joggal feltételezi, hogy a 19. század utolsó harmadában, sőt később följegyzett, a hagyományos paraszti életmóddal összefüggő szókészlet főbb elemei évszázadokra visszanyúló állapotok hírnökei (17–8). Okkal idézi HUTTERERT (37) és LOSCHDORFERT – az utóbbi szavai magyar fordításban: „ami egyszer beszivárgott a nyelvsziget területére, azt a beszélők ugyanolyan konok konzervativizmussal őrzik, ahogy őseik örökségét” (93).

A szókészletet vizsgálva mondhatni törvényszerű, hogy a kutató eljut a szavak – dolgok – közösségek hármassága összefüggésének fölismeréséhez. ERB egy találó Grimm-idézzettel (35) s lírai vallomásban teszi egyértelművé a maga idevágó kutatói motivációt és elkötelezettségét, amikor baranyai szülőfalujáról (Véménd) és gyermekkoráról (magyarra fordítva) így ír: „olyan világ tárult ki előttem, amely azóta is elbűvöl. Olyan világ, amelyet pragmatikai stratégiák irányítottak minden életterületen, a sajátnak az elsőbbségére és folyamatosságának megtartására irányulva, de amelyet egyidejűleg – a jelmondat szerint »olyan sokat, ami szükséges, olyan keveset, amennyire lehet« – tárgyi és nyelvi adás és vevés is jellemezte. Olyan világ, amelyben a hagyományos és az újítás úgy olvadt össze új szerves egésszé, mintha mindig is összetartozott volna” (6).

A könyv a nyelvi kontaktusok és a nyelvi változások vizsgálata szempontjából, illetőleg a német és a magyar történeti dialektológia és a szociolingvisztika, a művelődéstörténet és a néprajz kutatói számára lehet fontos. Hungarológiai szempontból elsődlegesen azért, mert a magyar nyelv forrás-, átadó- és közvetítőnyelvként egyaránt tárgya a vizsgálatnak. Továbbá azért, mert a magyar nyelvközösség egyre több csoportja kerül a Kárpát-medencében olyan helyzetbe, amilyenben a könyvben vizsgált német kisebbségi közösségek és anyanyelvük van: érdemes tehát figyelniük germanistáink tapasztalataira, vizsgálati eredményeire (l. még MNy. 2005: 79–81). Nem feledkezve meg arról, hogy ők a leghívebb közvetítői a német dialektológia eredményeinek. Márpedig a mai német dialektológia szemléletében korszerű, módszertani téren változatos, s elméleti igényesség tekintetében is követésre méltó.

KISS JENŐ

KÜLÖNFÉLÉK

A moldvai magyarok mai családnevei a magyar állampolgárság küszöbén*

1. A magyar állampolgárság megszerzésének lehetősége a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi XLIV. törvény 2010. évi módosítása értelmében leszármazás révén a moldvai magyarság számára is adott. Ezáltal lehetővé válik a felmenők egykori, de különböző okok folytán megváltozott családnevének újbóli viselése, többtagú családnevekből egyes névelemek vagy tagok elhagyása, illetőleg a keresztnév magyar megfelelőjének felvétele. Napjainkban a moldvai magyarok családnevei a több évszázados elszigeteltség-

---

* Munkám elején három megjegyzést teszek. Az első a fogalomhasználatra vonatkozik, mégpedig hogy a *moldvai magyar(ság)* és *moldvai csángó* kifejezéseket a gyakori előfordulás miatt szinonim módon alkalmazom, bár én a pontosabb és vitás kérdésektől mentesebb *moldvai magyar* megnevezést helyeslem. Második megjegyzésem a dolgozat témáját érinti, mely a családnevek mellett indokoltá tenné a keresztnévek vizsgálatát is, erre azonban itt nincs módomban kitérni. Ezúton is köszönetet mondok továbbá RAÁTZ JUDIT, HAJDÚ MIHÁLY és KISS JENŐ tanárainknak, valamint PÉNTEK JÁNOSNAK, a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem professzorának, illetve névtelen lektorainknak az adattárhoz és a dolgozathoz fűzött hasznos megjegyzéseikért, tanácsaikért.